

2014:44

Häglinge kyrka

- mögelsanering, etapp I

Antikvarisk medverkan 2014

Petter Jansson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2014:44

Häglinge kyrka

- mögelsanering etapp I

Antikvarisk medverkan, 2014
Häglinge, 1062
Hässleholm
Skåne län

Petter Jansson & Linn Ljunggren

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx

www.regionmuseet.se

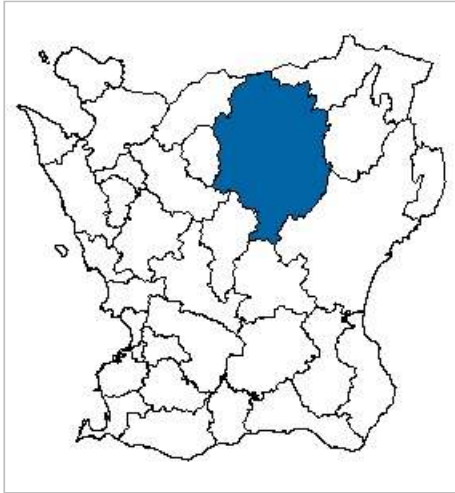
© 2014 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-rapport 2014:44

Omslagsfoto: ”Spara till antikvarien”
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Häglinge kyrka – mögelsanering etapp I

Innehåll

Inledning	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Skyddsföreskrifter enligt KML	6
Skadebild/Motiv till åtgärder	7
Utförda åtgärder	8
Innan arbetet	8
Åtgärder	8
Iakttagelser under restaureringen	9
Iakttagna puts- och färgskikt	10
Avvikelser från arbetshandlingar	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	11
Ärendehandlingar	12
Bildbilaga	13

Skånekartan med Hässleholms kommun färgmarkerat.

Häglinge kyrka, markerad inom en blå cirkel, Redigerad skärmdump från Bebyggelseregistret www.bebyggelseregistret.se

Inledning

Under våren 2013 ansökte Sösdala församling om tillstånd för invändig renovering av Häglinge kyrka. Renoveringen skulle ske i två etapper, etapp 1: rivning och sanering och etapp två: återställande. Kyrkan hade sedan en tid tillbaka varit stängd eftersom det ansågs vara en olämplig arbetsmiljö pga. mögel som fanns i kyrkan. Åtgärdsförslag för byggnadsdelen upprättades 2013-03-15 av Niclas Hansson från Danewids ingenjörbyrå. Handlingar för el upprättades av Lennart Lund från Sweco AB och handlingar för byggnadsfysiken utarbetades av Eva Harderup, Ramböll AB. För råd kring förvaring av skulpturer i kyrkan konsulterades Herman Andersson, Målerikonservatorer AB. I etapp 1 flyttades lösa inventarier och textilier, bänkkvarter flyttades så golvet kunde saneras, delar av latexfärg avlägsnades från väggarna och kyrkan mögelsanerades.

Administrativa uppgifter

Objekt	Häglinge kyrka
Socken	Häglinge, 1062
Kommun	Hässleholms kommun
Arbetshandlingar	2013-03-15, Danewids ingenjörbyrå AB
Länsstyrelsens beslut	2013-04-17, dnr 433-9624-13 (bygg) 2013-04-18, dnr 431-9703-2013 (Ark)
Regionmuseets diarienummer	K12.30-247-14, 1062
Byggherre/beställare	Sösdala församling
Entreprenör	Everöds bygg
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne genom Petter Jansson
Byggnadstid	2013-12-11 - 2014-05-22
Slutbesiktning	2014-05-22
Bidrag	KAE, KBB
Rapportsammanställning	Linn Ljunggren, Petter Jansson
Rapport granskad av	Anna Rabow

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Kyrkan uppfördes efter ritningar av J F Åbom. Bygget började 1875 och kyrkan invigdes 1877. I början av 1900-talet skedde omläggning av både tak och golvtegel. 1935 skedde renoveringar av kyrkans interiör bl.a. kalkavfärgningar på väggarna. 1951 målades torntak, stuprör och hängrännor samt ytterdörren täcktes med kopparplåt. Senare på 1950-talet målades kyrkans insida med en bruten vit färg. Kyrkan sanerades av anticimex 1979 från strimmig trägnagare och tio år senare sanerades kyrkan från hussvamp. Under 1998 och 1999 skedde både in- och

Avbildning av kyrkan med fristående klockstapel.

utvändiga renoveringar av kyrkan, underhållsarbete av tak, invändiga lagningar av puts, ommålning mm. Yttertaket renoverades 1999.

Muntliga uppgifter talar om att man på kyrkogården strax nordväst om kyrkan vid åskledargrävning för ett antal år sedan påträffade ett antal välordnade människoskelett ungefär 30 cm under markytan och en mängd mer oordnat skellettmaterial. Österut på kyrkans norra sida iakttogs då också grundmurrester som tolkades vara från den medeltida kyrkan. Murarna av välhuggna ”fyrkantiga stenar” utgjordes av två rader i nordsydlig riktning, med ett antal meters mellanrum. Det tolkades då som att det var den medeltida stenkyrkans grundmurar, och att den då legat i nord-sydlig riktning. Det är dock mer troligt att det var rester av en ovanligt välbyggd nordlig tillbyggnad, exempelvis ett vapenhus, med murar av kvadersten.

År 2000 renoverades kyrkan invändigt, man målade då med Webetonex (latex av fabrikat Beckers), valet baserades på befintlig färgtyp. Under denna renovering observerades kvadermålningar vid invändiga putslagningar på väggarna.

Skyddsföreskrifter enligt KML

Häglinge kyrka skyddas som kyrkligt kulturminne enligt Kulturmiljölagens 4 kap. Eftersom kyrkan byggdes innan år 1939 omfattas den även utan tillståndsplikt enligt samma lags 4 kap. 3§ vilket innebär;

”Kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.”

Häglinge kyrka innan arbetena påbörjades.

Skadebild/Motiv till åtgärder

I mars 2013 gjorde Anticimex en undersökning av kyrkan för att undersöka om det förekom hussvamp eller andra svampangrepp i kyrkan. Även luftprovsanalyser gjordes. Undersökningarna visade inte på några höga emissionsvärden. Det genomfördes även klimatmätningar som påbörjades i maj 2012 på olika platser i kyrkan.

Häglinge kyrka hade stora problem med mögel, detta trots att det skedde saneringar i kyrkan 1979 samt 1987. Vid undersökning av bänkkvarterets tidigare sanerade bänkgolv i långhuset visade det sig att golvbjälkar som bytts 1987 var murkna. I långhusets nordöstra del fanns trasiga golvplank, och i sakristian, längs med ytterväggarna, fanns täckmålade lister som var rötskadade.

Vid undersökning av textilförvaringen uppmärksammades mögel på inventarierna. I bärande pelarstommar till orgelläktaren fanns rötskador, mest i anslutning till ytterväggen. En del mögelpåväxt noterades på ytterväggarna och i tunnvalvet i anslutning till kalla områden.

I kyrkan hade det sedan tidigare gjorts ingrepp på färg/puts på områden som varit skadade. Doften var stickande i kyrkan. Under arbetet med kyrkan fick man använda skyddsmask.

Trots sanering och renovering 1987 med beprövade metoder och material hade renoveringen fått en mycket kort livslängd. Det beslutades därför att riva bort allt golv och bjälklag och ta bort underliggande ytligt organiskt material, för att inte riskera att samma sak upprepas. Enligt åtgärdshandlingarna antas anledningen till fuktillskottet i kyrkan vara markavdunstning. Murarnas förmåga att ta upp och lagra vatten hämmades dessutom av ytskiktet.

Övertäckningsarbete i kyrkan för att skydda kyrkans inredning.

Utförda åtgärder

Innan arbetet

Fasta eller svårflyttade delar i kyrkan såsom ljuskronorna, dopfont och predikstol skyddskläddes med plast. Orgeln och dess delar skyddades även med plast, men fuktreglerades (avfuktning 55-56% RF) så att skador inte skulle uppkomma. Bänkinredning, fönster och dörrar skyddades med plastfolie. Golv som inte berördes av saneringen täcktes med papp. Lösa inventarier och textilier flyttades av församlingen för att inte riskera att bli förstörda under arbetet. Skulpturer som monterats ner från kyrkan flyttades till vidare för förvaring i tornet vid Norra Mellby kyrka i samråd med konservator. Bänkar demonterades i omgångar så att den norra golvytan frigjordes först och därefter den södra. Orgeln byggdes in och täcktes särskilt noggrant. Förvaring vid östmuren flyttades undan för att väggen skulle komma åt. Den medeltida dörren i tornets bottenvåning flyttades till upp-lag på altaret, även den gamla kassakistan flyttades till kyrkorummet.

Det gjordes en enkel färganalys på ytterväggarna i kyrkan som visade att det var latexfärg.

Åtgärder

Invändiga ytskikt rengjordes och latexfärg från de putsade väggarna togs bort genom varsam fräsning. Fräsprov gjordes också i valv/på reveterade innertak men för att inte riskera onödigt mycket putsnedfall från reveteringen valdes att istället tvätta innertaksytorna med klorinlösning. Bedömningen var också att det på innertaksytorna förekom mindre mögelangrepp.

Allt virkesgolv och deras bjälkar revs bort, i samband med detta revs även elvärmesystem samt bänkvärmare. Det fanns totalt 31 bänkvärmare från långhuset och 4 stycken från orgelläktaren. Efter att bänkkvarterets golv/bjälkar i långhuset och kor tagits bort siktades det översta jordlagret för att rengöra från organiskt material.

Efter att de angripna områdena synats gjordes sanering av mögel och svamp-påväxt. Då färgborttagning i långhusets korvalv inte fungerade fick man istället tvätta dessa ytor med klorinlösning.

Kyrkan ska lämnas att torka under ett års tid för att försäkra om saneringens framgång. Kyrkans temperatur kommer att regleras för att upprätthålla bästa möjliga miljö inne i kyrkorummet. Det kommer även ske ytterligare en undersökning av Anticimex.

Iakttagelser under restaureringen

I arbetet med mögelsanering upptäcktes att det även förekommer smutsansamlingar samt mögelpåväxt på och i orgeln. Detta upptäcktes precis innan arbetet skulle påbörjas.

Vid golvremsning i norra bänkkvarterets östra del fanns en del äldre medeltida rivningsmaterial såsom tegel och bruksbitar. I den västra delen fanns en antydning till en nordsydlig grund.

Under det södra bänkkvarteret iakttog man en fint satt stenrad utefter tegelgången i den nuvarande stenkyrkan från 1880-talet. I den västligaste delen förekom mycket sot och kol. I bänkkvarterets västliga del hittades även ett välbevarat kranium i en grop som bedömdes vara en yttlig grav, att jämföra med de tidigare nämnda utvändiga iakttagelserna. I närheten till kraniet fanns en större stenhäll som troddes vara en täckhäll till en grav i östvästlig riktning. Man tog även hand om lösa spikar, träflisor, glasbitar, mänskliga benrester, troligtvis från 1800-talet. Kraniet och benresterna återplacerades där de hittades. Bakom altaret i väster fann man rester av träbjälklag/träkonstruktioner i sydväst, nordöstlig riktning.

Delar av påträffade fynd vid den arkeologiska undersökningen i kyrkan.

Under en av det sydvästra bänkkvarterets golvplankor stod skrivet med blyerts årtalet 1964. Det noterades också att orgelläktarens pelare var kraftigt rötskadade nertill och de förstärktes provisoriskt med påspikade träplankor.

Undersökning av korvinden visar att den varken var tätad från skadedjur eller isolerad. Det fanns därför insektsangrepp, getingbo och fågelbo.

Den medeltida dörren undersöktes översiktligt i anslutning till det år 2014 påbörjade timmermansprojektet i Lunds stift, i vilket även grannkyrkan Norra Mellby varit involverad i.

Mot bakgrund av de arkeologiska iakttagelserna, uppgifter om äldre utvändiga iakttagelser, tidigare arkeologiska undersökningar och sammanhang i det tidigmedeltida landskapet funderades det kring att utnyttja kyrkan till en forskningsinriktad arkeologisk undersökning innan iordningställandet.

Iakttagna puts- och färgskikt

På långhusväggarna förekom ett antal tidigare färgskikt och rester av tidigare dekorationsmålning i form av upplinjerade kvaderblock, med enkla ca en cm breda rödtonade vågräta linjer och dubbla stötfogslinjer av samma bredd och färg. Det understa iakttagna färgskiktet tolkades som en gul-rosa tunn kalkning som verkade övergå till mera ockraton under bröstningen. Kvadermarkeringarna kan ha varit ursprungliga. På väggarnas nedre delar, under fönsterfallen, fanns en ca en cm bred rödtonad vågrät markering av ett monokromt bröstningsparti, i princip bibehållet lång fram i tiden.

1. Den ursprungliga putsytan tolkades på hela väggarna varit fint filtad slätputs. Den ganska lösa och smuliga putsen var gråvit till färgen, med rundad/kantig ballast av röd-brun-beige kvarts/fältspat <3mm.

Under bröstningen iakttogs följande skikt:

2. Ljus grågrön varm tonad tät färg, oljefärg?
3. Mörkare kallare grå färg, oljefärg?
4. Bruntonad oljefärg
5. Ljusgrå färg
6. Varm gräddfärgad färg
7. Ljusgrå färg
8. Varm gräddfärgad färg
9. Vit rollad färg-, plast? Bitvis på grå spackel.

Ovanför bröstningen iakttogs som 1 under bröstningen, därefter:

10. Ljus ockra, kalk/eventuell limfärg, liknade mycket 20
20. Som 6 under bröstningen
30. Liknade 8 under bröstningen
40. Samma som 9 under bröstningen

Iakttagelser av färgskikt gjorda av antikvarie.

Fräsningen gjordes varsamt men ledde ändå till både märken efter sliprondeller och frilagda gamla lagningar, sprickor, skador, lös puts som delvis föll bort. De råa framrensade putsytorna med sin livfulla, mjuka och varma färger jämfördes med hårda ganska livlösa och mycket jämna ytskikt som var vid reoveringen. De framrensade ytorna bidrog till en uppkommande diskussion om rummets framtida utformning och ytbehandling. En samfällid mening var att rummet nu blivit mycket vackrare och upplevdes större.

Avvikelser från arbetshandlingar

Borttagningen av färg på tunnvalv i långhuset utgick och ersattes med mögelrensning med klorinlösning. Man gjorde även provnedtagning av färg i korets valv vilken inte fungerade. Man valde att istället endast göra mögelsanering. Detta har dock resulterat i att de sanerade områdena blivit flammiga.

Istället för att byta pelarna i orgelstommen gjorde man en tillfällig uppstötning och flyttade detta arbete till etapp 2. I vapenhuset togs mer latexfärg ner än vad som projekterats.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Inga fel och brister noterades vid slutbesiktningen som godkändes samma dag 2014-05-22. Mögelsaneringen kommer innebära att kyrkan åter kan tas i bruk samt att arbetsmiljön förbättras avsevärt. Resultatet av saneringen kan bedömas först om ett år då kyrkan torkat och värmereglerats. Efter detta kvarstår etapp 2 som innefattar iordningställande av golv, återplacering av bänkar och inventarier, behandling av ytterväggar samt lagning av orgelläktaren.

Ärendehandlingar

2014-05-22	Utlåtande över slutbesiktning, Tyréns
2014-05-22	Byggmötesprotokoll nr 6, Danewids ingenjörbyrå AB
2014-04-29	Byggmötesprotokoll nr 5, Danewids ingenjörbyrå AB
2014-03-20	Byggmötesprotokoll nr 4, Danewids ingenjörbyrå AB
2014-02-27	Byggmötesprotokoll nr 3, Danewids ingenjörbyrå AB
2014-01-30	Byggmötesprotokoll nr 2, Danewids ingenjörbyrå AB
2013-12-11	Byggmötesprotokoll nr 1, Danewids ingenjörbyrå AB
2013-04-18	Beslut om tillstånd i ingrepp under mark dold fast fornlämning
2013-04-17	Beslut invändig renovering/sanering
2013-03-15	Förfrågningsunderlag, Danewids ingenjörbyrå AB
2013-03-15	Förfrågningsunderlag, SWECO

Lund 2014-11-26

Petter Jansson & Linn Ljunggren

Bildbilaga

Översiktsbilder från kyrkan under pågående sanering.

Blottlagd mark under bänkkvarteret

Avskalat kyrkorum.

Detaljbilder från arbetet, t.v. upptagna golvplan från bänkkvarteret, t.h. blottlagd pelare i dåligt skick.

Träskulpturer som numera är flyttade från kyrkan.

Regionmuseets E-rapportserie 2014

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkelljunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
8. Dalby kyrka, 9½- Sekler av förändring, byggnadsarkeologiska iakttagelser vid utvändig renovering, Dalby sn, BAD Petter Jansson, 2012
9. Norra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP och bilaga med kvartersbeskrivning, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2013
10. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, PJ, Cissela Olsson och Anna Rabow, 2014
11. Dörrar och portar på uthus – kurs inom landsbygdsprogrammet, Helena Rosenberg, 2013
12. Kvistofta församlings kyrkor – utrustning för värmesystem, Bårslövs sn, Fjärestad sn, Glumslöv sn och Kvistofta sn, AM, Maria Sträng, 2014
13. Östra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
14. Gundrastorp – Ekholmens dammverk, Vittsjö sn, AM, Helena Rosenberg, 2013–14
15. Bäckaskog slott 2014, Kiaby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2013–14
16. Krubbemölla – omläggning av stråtak, Vitaby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
17. Glimmebodagården – vårdåtgärder 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
18. Brönnestad kyrkogård, Brönnestad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, 2013
19. Sankt Nicolai kyrka – tillbyggnad vindfång, Trelleborgs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
20. Ignaberga kyrka – invändig renovering, Ignaberga sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Tomelilla Byagård – Vård- och underhållsplan, Tryde sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, 2014
22. Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård, Kristianstad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson, Boel Nordgren och Cissela Olsson, 2013
23. Vallkärra kyrkogård, Vallkärra sn, VP, Åsa Jakobsson, Anna Rabow och Carin Strümpel-Alftén, 2014
24. Käseholm. Natur- och kulturvärden – en översikt, Tryde sn, DK, Cissela Olsson, 2014.
25. Skurups kyrka, kalkmålningar i kor och absid, Skurups sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
26. Hassle Bösarps kyrka – utvändig renovering, Hassle Bösarp sn, AM, Anna Rabow, 2014
27. Burlövs gamla prästgård – putslagning, Burlöv sn, AM, Anna Rabow, 2014
28. Skiffertak på Klippans bruk, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Linn Ljunggren, 2014
29. Fastighetsvillan Pålsvä kyrkogård, Helsingborgs sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
30. Glimmebodagården – golvundersökning 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
31. Holmby kyrka – utvändig renovering, Holmby sn, AM, Maria Sträng och Linn Ljunggren, 2014
32. Ballingstorp och Per-Ols – diverse arbeten 2014, Kviinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
33. Nosaby kyrka – invändig renovering, Nosaby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
34. Ekeby kyrka – Ramp och innerfönster, Ekeby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
35. Djurröds kyrka – konservering av altarpopsats och predikstol, Djurröds sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
36. Särslövs kyrka – renovering torn, tak, fasader, Särslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2014
37. Hammarlövs kyrka – invändig renovering, Hammarlövs sn, AM, Petter Jansson, 2014
38. Hakarp 2:10 – åtgärder på ekonomibygnad, Bräkne Hoby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
39. Renovering av gravplats, Gamla kyrkogården, Kristianstad stad, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
40. Agusastugan 2014, Andrarum sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
41. Örumshuset – uppmurning av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
42. Eslövs kyrka – utvändig renovering, Eslövs sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
43. Vittskövle slott 2014, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
44. Häglinge kyrka – mögelsanering, etapp I, Häglinge sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

